

EKZISTENSIALIZM VA DETEKTIV JANR SINTEZI: ZAMONAVIY ROMAN POETIKASIDA YANGI TENDENSIYALAR

<https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i1.030>

Xodjayeva Shaxnoza Baxtiyeroovna
Osiyo Xalqaro Universiteti tayanch dokranti

Annotatsiya: Ushbu maqola XX–XXI asr adabiyotida ekzistensializm va detektiv janr sintezini tahlil qiladi. Zamonaviy ekzistensial detektiv romanlar qahramonlarning ichki ruhiy holati, ma'naviy ziddiyatlari, tanlov va o'zlik masalalarini markazga qo'yadi. Maqolada ekzistensializm nazariyasi, klassik va zamonaviy detektiv janr poetikasi hamda bu sintezning estetik va ilmiy ahamiyati yoritiladi. Shu bilan birga, ochiq yakun, noaniqlik va subyektivlik poetik vositalar sifatida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Ekzistensializm, detektiv janr, zamonaviy roman, ichki monolog, o'zlik

СИНТЕЗ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРА: НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОЭТИКЕ СОВРЕМЕННОГО РОМАНА

Аннотация: Статья анализирует синтез экзистенциализма и детективного жанра в литературе XX–XXI веков. Современный экзистенциальный детектив сосредоточен на внутреннем психическом состоянии персонажей, их моральных конфликтах, свободе выбора и проблемах идентичности. Рассматриваются теоретические основы экзистенциализма, поэтика классического и современного детектива, а также эстетическое и научное значение данного синтеза. Особое внимание уделено открытым финалам, неопределенности и субъективным повествовательным приемам.

Ключевые слова: Экзистенциализм, детективный жанр, современный роман, внутренний монолог, идентичность

SYNTHESIS OF EXISTENTIALISM AND DETECTIVE GENRE: NEW TENDENCIES IN THE POETICS OF THE MODERN NOVEL

Abstract: This article examines the synthesis of existentialism and the detective genre in 20th–21st century literature. Contemporary existential detective novels focus on the protagonist's inner psychological state, moral dilemmas, freedom of choice, and identity issues. The study explores the theoretical foundations of existentialism, the poetics of classical and modern detective fiction, and the scientific and aesthetic significance of this synthesis. Special attention is given to open endings, uncertainty, and subjective narrative techniques.

Keywords: *Existentialism, detective genre, contemporary novel, inner monologue, identity*

Kirish. XX asr ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida adabiy tafakkurda janrlar o'rtasidagi qat'iy chegaralarning yemirilishi kuzatiladi. Ushbu jarayon roman janrining ichki strukturasiga bevosita ta'sir ko'rsatib, yangi poetik modellar shakllanishiga olib kelmoqda. Xususan, detektiv janrning ekzistensializm falsafasi bilan sintezi natijasida yuzaga kelgan ekzistensial detektiv roman zamonaviy adabiyotda muhim estetik hodisa sifatida qaralmoqda.

An'anaviy detektiv romanlarda jinoyat va uning mantiqiy yechimi markaziy o'rinni egallagan bo'lsa, zamonaviy ekzistensial detektiv asarlarda tergov jarayoni inson ongining ichki qatlamlariga yo'naltiriladi. Jinoyat voqeasi sabab emas, balki shaxsning ma'naviy inqirozi, begonalashuvi va o'zlik muammolarini ochib beruvchi vosita sifatida talqin etiladi. Shu jihatdan, ekzistensializm va detektiv janr sintezi zamonaviy roman poetikasida yangi semantik va struktural tendensiyalarni yuzaga keltiradi.

Ekzistensializm XX asr falsafasida inson mavjudligini markazga qo'ygan oqim sifatida shakllandi. Ushbu falsafiy yo'nalishda inson hayotining ma'nosi tayyor haqiqat sifatida berilmaydi, balki shaxsiy tanlov va tajriba orqali shakllanadi. Mashhur fransuz yozuvchisi Albert Kamyu inson va dunyo o'rtasidagi muvofiqsizlikni "absurd" tushunchasi orqali izohlaydi va insonni ushbu absurd holatni anglashga majbur bo'lgan mavjudot sifatida talqin etadi [1] Zamonaviy adabiyotda bu g'oya qahramonlar va voqealar uchun aniq xulosalarni bermaslik, yakunlarni ochiq qoldirish va noaniqlikni muhim poetik element sifatida ishlatish orqali ifodalanadi.

Yna bir fransuz faylasuf yozuvchisi Jan-Pol Sartr esa ekzistensializmni axloqiy mas'uliyat bilan bog'lab, insonni "erkinlikka mahkum" mavjudot sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, inson har qanday vaziyatda tanlov qiladi va bu tanlov uning mohiyatini belgilaydi [2]. Ushbu qarashlar zamonaviy detektiv roman qahramonlarining ichki ziddiyatlari, vijdon azobi va axloqiy ikkilanishlarini tahlil etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, ekzistensializmning ilk nazariyotchisi Soren Kyerkegor shaxsiy tanlov, mas'uliyat va ichki mavjudlik masalalarining markaziy o'rni haqida alohida ta'kidlaydi. Kyerkegorning fikricha, insonning hayotiy haqiqatni anglashi faqat tashqi voqealar yoki ijtimoiy me'yorlar orqali emas, balki uning o'z ichki tajribasi va shaxsiy qarorlari orqali yuzaga keladi [3] Shu nuqtai nazardan, insonning har bir tanlovi uning shaxsiy mohiyatini belgilaydi va har qanday qaror doimo ichki ziddiyat, xavotir va mas'uliyat bilan bog'liq bo'ladi. Kyerkegor "xavotir" tushunchasini shaxsiy erkinlik bilan bog'lab, insonning erkin bo'lishi uning o'z hayot yo'lini tanlashga majbur ekanligini bildiradi. Shu bilan birga, har bir tanlov shaxsning axloqiy va ma'naviy o'sishini belgilovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu nazariy g'oyalar zamonaviy adabiyotda, xususan, ekzistensial detektiv romanlarda keng qo'llaniladi. Detektiv syujetining tashqi tergov jarayoni qahramonning ichki izlanishlari va shaxsiy qarorlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, har bir qahramon o'z harakatlari va qarorlarining axloqiy oqibatlarini his qiladi. Ichki monologlar va axloqiy ikkilanishlar orqali o'quvchi qahramonning ruhiy holatini, uning ichki ziddiyatlarini va o'zlik muammolarini chuqurroq anglaydi. Shu tariqa, Kyerkegorning shaxsiy tanlov va mas'uliyat haqidagi falsafiy g'oyalari ekzistensial detektiv roman poetikasini shakllantirishda, qahramonlar obrazini tahlil qilishda va ularning ichki dunyosini yoritishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Detektiv janr nazariyasida Tzvetan Todorovning qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Todorov klassik detektivni qat'iy struktural model sifatida tavsiflab, unda jinoyat va tergov voqealari mantiqiy izchillik asosida yechim topishini ta'kidlaydi [4]. Biroq zamonaviy detektiv romanlarda ushbu model sezilarli darajada o'zgaradi.

Zamonaviy detektivlarda jinoyat voqearasining yechilishi ikkinchi darajaga tushib, qahramonning ichki ruhiy holati, xotira va subyektiv idrok masalalari markazga chiqadi. Bu jarayonda detektiv janr o'zining ommabop xususiyatidan chiqib, falsafiy-estetik mazmun bilan boyiydi. Aynan mana shu transformatsiya ekzistensial detektiv roman poetikasining shakllanishiga asos bo'ladi.

Ekzistensial detektiv romanlarda syujet chiziqlari ko'pincha fragmentar xarakterga ega bo'lib, voqealar ketma-ketligi qahramon ongidagi kechinmalar orqali beriladi. Jinoyatni tergov qilish jarayoni tashqi harakatdan ko'ra ichki izlanishga aylanadi. Qahramon haqiqatni topishdan ko'ra, uning nisbiyligini anglaydi.

Bunday romanlarda ochiq yakun, yechilmagan sir va mantiqiy bo'shliqlar poetik norma sifatida qabul qilinadi. Bu holat o'quvchini tayyor xulosadan mahrum qilib, uni mustaqil talqin jarayoniga jalb etadi. Natijada roman o'quvchi ongida davom etuvchi estetik hodisaga aylanadi.

Mazkur sintez zamonaviy roman poetikasida bir qator muhim ilmiy xulosalarni yuzaga chiqaradi. Birinchidan, detektiv janr faqat syujetga asoslangan ommaviy adabiyot turi emas, balki murakkab falsafiy muammolarni yoritishga qodir estetik tizim ekanligi isbotlanadi. Ikkinchidan, ekzistensializm adabiyotda yangi poetik vositalar — noaniqlik, subyektivlik va ichki monologlarning faollashuviga olib keladi.

Uchinchidan, ushbu sintez milliy adabiyotlarda turlicha namoyon bo'lib, madaniy kontekstga mos ravishda transformatsiyalanadi. Bu esa ekzistensial detektiv roman poetikasini qiyosiy tadqiq etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ekzistensializm va detektiv janr sintezi zamonaviy roman poetikasida sifat jihatidan yangi bosqichni ifodalaydi. Jinoyat voqeasi inson mavjudligining ma'nosini izlash jarayoniga xizmat qiluvchi konseptual vositaga aylanadi.

Natijada detektiv roman janri o'z estetik imkoniyatlarini kengaytirib, zamonaviy adabiy jarayonning muhim tarkibiy qismiga aylanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Camus, A. (1955). *The Myth of Sisyphus*. Paris: Gallimard.
2. Sartre, J.-P. (1946). *Existentialism is a Humanism*. Paris: Les Editions Nagel.
3. Kierkegaard, S. (1843). *Either/Or*. Copenhagen: C. A. Reitzel.
4. Todorov, T. (1977). *The Poetics of Prose*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
5. Camus, A. (1942). *The Stranger*. Paris: Gallimard.
6. Flynn, P. (2015). *The New Detective: Transformations of the Genre*. London: Routledge.
7. Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. Oxford: Oxford University Press.
8. Heidegger, M. (1927). *Being and Time*. Germany: Niemeyer.

